

WALDEMAR PYCKA

Uniwersytet M. Curie-Skłodowskiej
w Lublinie

Zachęta do MetaFilozofii

1. Uwaga wstępna

Każda metafizyka jest *quasi* ontologią filozofii, zaś analizy metafizyczne uzyskują charakter badań epistemologicznych. Zawarta w badaniach metafizycznych intencja ontologiczna predysponuje je do wyławiania tych obszarów filozofii, którym jest współmierna i których przedmiot konstytuuje się w analogiczny sposób do przedmiotu metafizyki. Nie każda jednak filozofia daje się w taki sam sposób zaprezentować na meta-poziomiu, stąd konieczność zachowywania w trakcie pracy metafizycznej postawy uciążliwej wobec tych nurtów filozoficznych, które wymykają się procedurom ontologizowania. Bez tej uciążliwej metafizyka przetrada się w metaontologię, tracąc tym samym walor przysługujący ogólnofizycznemu namysłowi.

Definiowanie filozofii na bazie określonych doktryn filozoficznych bardzo często prowadzi do redukcji różnorodności i wielokierunkowości dotychczasowych przemyleń w filozofii. W jakimś stopniu określona definicja jest uzależniona od treści danej teorii filozoficznej i z jej „samo-wiadomości” czerpie wizję filozofii w ogóle, tym bardziej dokonuje się w niej uciążliwej i uproszczonej, doprowadzających do zosyfikowanej wizji filozofii, narzucającej kanony i schematy myślowe niewspółmierne, bądź zupełnie obce rozległym tradycjom filozoficznym.

2. Struktura MetaFilozofii

W planie horyzontalnym MetaFilozofii wyróżniają się trojakiemu rodzaju aktywność poznawcza: ontologiczna, metafizyczna oraz mistyczna. Dają się one uchwycić w każdej kulturze filozoficznej, aczkolwiek w różnym natężeniu i kształcie. Sądzi się, iż filozofia zachodnia zdominowała ontologiczny ideał poznania filozoficznego, podczas gdy filozofowie Wschodu częściej dają prymat poznaniu metafizycznemu i mistycznemu. Nie znaczy to oczywiście, że na Zachodzie nie rozwijano mistyki i metafizyki, zaś na Wschodzie — ontologii. Można na przykład twierdzić, iż —

bior c pod uwag filozofi chi sk —konfucjanizm przyj ł metafizyczn koncepcj filozofowania, podczas gdy taoizm, podobnie jak buddyzm zen, — mistyczn , chocia wsz dzie spotykamy si z okre lonymi tezami ontologicznymi.

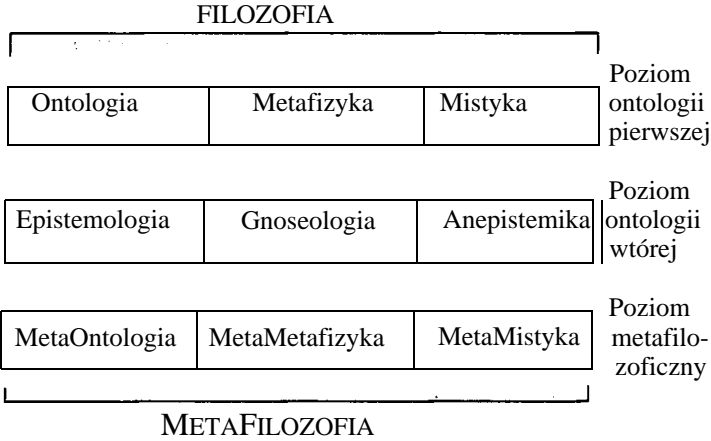
Cz sto w ramach jednej doktryny filozoficznej próbowano skomponowa tak form do wiadczenia filozoficznego, które miało sprosta wszystkim trzem wzorcom poznawczym, jednak e odbywało si to w ramach okre lonych pryncypiów, a zatem nawet wówczas prymat dawano ontologii, metafizyce b d mityce. Autentycznym laboratorium my lenia filozoficznego s pod tym wzgl dem pisma Platona, który tak bardzo wpłyn ł na rozwój europejskiej metafizyki (poprzez swe pisma wczesne), ontologii (zwłaszcza poprzez nauk o ideach i teorii pa stwa idealnego) oraz mistyki (pisma ostatnie). St d i ró norodno w interpretacji filozofii Platona, podobnie jak wielu innych filozofów, gdzie np. dla jednych filozofia Tomasza z Akwinu jest wzorcowym wr cz przykładem refleksji ontologicznej, podczas gdy inni widz w nim przede wszystkim mistyka.

W MetaFilozofii przyjmuje si , i powy sze trzy rodzaje filozoficznej aktywnoci poznawczej s wzgl dem siebie autonomiczne, i e niezale nie od siebie mog realizowa Wielkie Zadanie Poznawcze postawione przed filozofi . Dialogi i listy Platona wyra nie ukazuj , do jak wielkich sprzeczno ci dochodzi si przy równopoziomowej realizacji warto ci metafizycznych i ontologicznych (np. *Obrona Sokratesa*, *Pa stwo*), albo te — ontologicznych i mistycznych (np. *List siódmy*). By mo e konflikt pomi dzy tymi ostatnimi warto ciami osi gn ł apogeum w osobie Tomasza z Akwinu, który w imi do wiadczenia mistycznego przyrównał cał wiedz teoretyczn , wyło on wcze niej przez siebie w *Sumie teologicznej*, do d bła słomy, nadaj cej si tylko do spalenia.

Aspekt wertykalny w strukturze MetaFilozofii ujawnia trójstopniowy podział do wiadczenia filozoficznego, który — z uwagi na ontologiczny status bada metafizycznych — odzwierciedla si w analizach filozofii na poziomie ontologii pierwszych, wtórych oraz na poziomie wła ciwym analizie metafizycznej. Na poziomie ontologii pierwszych odnajduje si poszczególne doktryny poznawcze, w ontologiach wtórych podejmowane s zagadnienia zwi zane z ujmowaniem przesłanek, zasad, metod, konsekwencji itd. dla danej doktryny, okre laj c przy tym relacje zachodz ce pomi dzy współbie nymi i konkurencyjnymi stanowiskami. Analiza metafizyczna obejmuje najogólniejsze przesłanki przyjmowane w ramach okre lonego wzorca poznawczego (tj. ontologicznego, metafizycznego, b d mistycznego) oraz ujmuje wspólne cechy tych trzech szkół refleksji filozoficznej (w ramach MetaFilozofii).

Historia filozofii europejskiej wyra nie wskazuje na długi i mudny proces kształtowania si do wiadczenia filozoficznego odpowiadaj cego wtóremu poziomowi. Cz sto podkre la si , i_ filozofowanie pierwszych Jo czyków cechowała „nawno ” epistemologiczna, przez to wła nie, e ich uprawianie filozofii prawie bez reszty pomieszczało si w ramach ontologii pierwszych. Podobnie jest i z pojawieniem si refleksji metafizycznej, która została wymuszona rozwijaj cym si szeregiem analiz filozofii w ramach ontologii wtórych. Współcze nie zwi zek ontologii pierwszych z wtórymi jest tak ciły, e niektórzy filozofowie mówi o czym w rodzaju jednej ontoepistemologii w ramach doktryn filozoficznych. Jednakowo ,

takie pojmowanie filozofii godzi z jednej strony w do wiadczenie historyczne, z drugiej za —nie daje si utrzyma na gruncie metodologicznym. Nie mo na zamiennie traktowa tezy filozoficznej oraz tezy o filozofii (Z tego te wzgl du jest zrozumia reakcja K. R. Poppera, który zirytowany zwykł wyrzuca ze swego seminarium osoby umieszczaj ce tezy falsyfikacjonizmu w ramy nauki, bowiem maj one wla nie „meta” specyfik). Nie wolno te uto samia tez metafizologicznych z tezami zawartymi w ramach ontologii wtórych. Ogólny schemat MetaFilozofii mo na przedstawi nast puj co:

3. Wybrane tezy MetaOntologii

Wprawdzie ontologiczny typ uprawiania filozofii pojawił si najpó niej, to jednak z uwagi na wspomniane ju uwarunkowania metodologiczne wyst puj ce w trakcie konstruowania metafizologii, jeste my zmuszeni rozpocz krótk prezentacj MetaFilozofii wla nie od MetaOntologii. MetaOntologia ukazuje najogólniej-sze przesłanki działalnoci ontologicznej i epistemologicznej. S to: odkrywczó , kompetencyjno , koncepcyjno , prawdziwo ciowo oraz krytyczno .

Do wiadczenie ontologiczne stanowi form rezultatywnego do wiadczenia brzegowego, w którym ujawniaj si silne tendencje poszukiwawczo-ró nicuj ce. Odkrywczó wskazuje na aktywny, zaangażowany i twórczy charakter działań poznawczych. Wielomliwo ci kształtowania do wiadczenia brzegowego sprawia, i w ontologiach przyjmuje si wielorako poj te granice, ró nie o wietlaj ce „rzeczywisto ci” oddzielaj ce od siebie, w zale no ci od przyj tego horyzontu wiedzy. To, co zało one, posiada prymat nad tym, co dane: ujawnione i zachowane staje si podstaw interpretacji wcze niej uznanego. Odkrywanie jest wkraczaniem

w nieznanie z zamysłem jego rozpoznania, a tym samym rozszerzenia sfery znanego i jego ugruntowania.

Fundamentem każdej ontologii są dane u jej podstaw kompetencje, które usposabiają myślenie ontologa. Umoliwia przeprowadzenie prac przygotowawczych, określają perspektywę zainteresowania, nadają także intersubiektywny wymiar wstępnym poszukiwaniom. Kompetencyjnie oznacza, iż ontologię uprawia się z punktu widzenia określonych kwalifikacji, umiejscawia i uprawnia kształtujących ramy do wiadczenia ontologicznego. Kwalifikacje te, z jednej strony, umoliwiają przedstawianie struktury do wiadczenia, z drugiej zaś — otwierają przed ontologiem określone dziedziny badawcze. Spory mające miejsce pomiędzy zwolennikami określonych doktryn ontologicznych posiadają, w dużej mierze, charakter sporów kompetencyjnych (np. spór o zakres stosowności kompetencji logiczno-matematycznych). Istotne momenty kompetencyjne zawarte są w wiedzy z zakresu historii filozofii.

Koncepcyjnie, po pierwsze, wiadczy o tym, że myślenie ontologiczne posiada charakter intersubiektywny i maksymalnie zwerbalizowany; po drugie, jest to działalność systematyczna — tak, jeżeli chodzi o stwarzanie warunków wstępnych myślenia, jak w jego procesie oraz konsekwencjach; po trzecie, jest to myślenie celowe, podporządkowane określonej wiedzy twórczemu ideałowi poznania; po czwarte — jest to myślenie charakteryzujące się ciętym i precyzyjnym, jest rezultatywna. Wynikiem tego myślenia jest hierarchiczny układ pojęć, sformułowań i wartości, w którym — w postaci np. systemu, teorii, doktryny... itp. — uzyskuje odzwierciedlenie dana forma do wiadczenia ontologicznego. Koncepcyjnie wskazuje ponadto na procesy wyodrębniania, scalania i opracowywania określonych aspektów do wiadczenia; ujawnia także momenty prymarne myślenia, zwłaszcza wartością, wobec których dokonuje się „przeredagowywanie” danej rzeczywistości w przedmiot poznania. Koncepcyjnie poszczególnych ujęć ontologicznych przejawia się w wieloraki sposób, w zależności od przyjętego stylu myślenia oraz tego, o czym dana ontologia mówi.

Warunkiem *sine qua non* prawdziwości badania ontologicznego jest odniesienie ich do tego, „co” się poznaje; „jak” się poznaje oraz tego, „kto” poznaje. Analizy ontologiczne posiadają zawsze charakter analiz przedmiotowych, jakkolwiek status przedmiotowy jest różnie pojmowany. Określenie tego, „co” się poznaje rzutu na to, „kto” poznaje, bowiem najczęściej dochodzi do takiej konstytucji podmiotu poznania ontologicznego, by był w stanie zrealizować postawione przed nim zadania poznawcze. Stąd każda ontologia posiada właściwe sobie techniki upodmiotawiające, których celem jest zorganizowanie adekwatnego podmiotu. Z powyższymi zagadnieniami jest ściśle związana kwestia tego, „jak” się poznaje, tzn. metodologiczny aspekt poszukiwań poznawczych. Jakkolwiek każda ontologia posiada te trzy momenty współkonstituujące jej status, to jednak różnie jest akcentowana doniosłość ich w procesie konstruowania ontologii. Istnieją ontologie, dla których momentem definiującym jest specyficznie określony przedmiot poznania dla drugich jest nim określenie podmiotu poznania ontologicznego, jeszcze inne definiują się poprzez odniesienie się do stosowanych przez siebie metod. Powyższe

elementy mają decydujący wpływ na stopień uniwersalności oraz potwierdzalności określonej doktryny, rzutuje także na jej intersubiektywność.

Stojąc przed katedrą ontologii, wymóg krytycyzmu wskazuje na istnienie rozbudowanych — w porównaniu np. ze zdrowym rozsądkiem, religią, czy te nauk — kryteriów poprawności oraz intersubiektywności wiedzy ontologicznej. Ugruntowuj się w nim, funkcje poszukuj, porządkuj i uzasadniaj. Ponadto otwiera ona na konieczność nieustannego weryfikowania jakości tych rezultatów badawczych, przez co jest wymuszany ruch maksymalnej samowiedomości badawczej. Wiedza ontologiczna poddawana jest dyscyplinie epistemologicznej, ze szczególnym nastawieniem na uwzględnianie elementów rozwojowych. Krytycyzm decyduje także o anonimowości przekazu ontologicznego, którego wartość mierzona jest walorami koncepcyjnymi, nie zaś personalnymi.

4. Wybrane tezy MetaMetafizyki

Metafizyka koncentruje się wokół tego, co jest dane, co egzystuje w swym uobecniczeniu. Rzeczywistość jawi się, jako „oczywista” rzeczywistość i osób” współuczestniczących w istnieniu. Do wiadczenia tej rzeczywistości stanowi fundament faktyczny, pierwotniejszy i doniolejszy w myśleniu i działaniu od tego, co jest założeń w odkrywaniu. Do wiadczenia metafizyczne posiada silną recentywistyczną intencję, rzutując na wartościowanie momentów czasoprzestrzennych. Stąd prymat tego, co jest „tu i teraz” nad tym, co jedynie ewentualne i prawdopodobne. Metafizyka jest upewnieniem i ugruntowaniem, jest przejawem krytycyzmu ludzkiej egzystencji, gdzie adekwatny wysiłek i działanie nie prowadzi do eskalacji napięć i dystansów.

Metafizyka charakteryzuje rewerencyjne odniesienie do rzeczywistości i wiat osób i rzeczy posiada własną inicjatywę w rozwijających się zjawiskach metafizycznych. Metafizyk uznaje ich prawo do uobecniczenia i wyrażenia swych treści, przy czym wsłuchując się w nie daje wyraz partnerskiego stosunku do nich. O wiadczenia metafizycznego stanowi rodzajem si w nim relacje aksjologiczne. Gnoseologia wartości ujawnia je, jako ostateczną podstawę spełnionego poznania metafizycznego. Z tego też względu w metafizyce mocno się podkreśla jej protreptyczny wymiar, jest to nawoływanie do życia moralnego w perspektywie do wiadczenia metafizycznego, mającego miejsce w agatologicznym horyzoncie zdarzeń.

Gnoseologia, będąca teorią do wiadczenia metafizycznego, jest próbą znalezienia odpowiednich warunków dla zaistnienia poznania spełnionego. Zdaniem metafizyków, zasadniczym warunkiem spełnienia Zadania Poznawczego jest personalny charakter do wiadczenia metafizycznego. Ujawniane w nim sprzeczności wskazują na generalne znaczenie porzeczności, jakiego udziela metafizyk dla swego wiata wartości. Metafizyk po wiadcza swym życiem doniosło tego, co prezentuje, dlatego też wielkie znaczenie przypisuje się Mistrzom w procesie metafizykowania. Jednym z podstawowych narzędzi poznawczych metafizyki, jak też przestrzeni jej „obowiązywalności” jest spotkanie. W nim dokonuje się ostateczne ugruntowanie egzy-

stencji, jak te stanowi prób weryfikacji autentyczności i wartości u podstaw określonej metafizyki.

5. Wybrane tezy MetaMistyki

Odczucie jedno i towarzyszycej stanowi podstaw wszelkiego do wiadczenia mistycznego. Przebiega ono w perspektywie myślenia wskroś niego, bezpośrednio ujmującego treść do wiadczonej jedno i. Mistyce towarzyszy asceza, błądca wysiłkiem oczyszczenia, oddalenia i wyzwolenia ją niżej z uwikłań cielesnych, zmysłowych, umysłowych oraz pozbawiania osobistych dążeń. Asceza doprowadza do zerwania relacji z czasowymi i przestrzennymi wymiarami istnienia. Do wiadczenia mistycznego nie posiada charakteru relacyjnego.

Do wiadczenia mistycznego jest do wiadczeniem zindywidualizowanym, w którym mistyk realizuje swój zamiar poznawczy na drodze intuicyjnego samopoznania. Mistycy są samorealizującymi się osobami transcendującymi (*self-actualizing transcendents*), których do wiadczenia mistycznego nie posiada charakteru instrumentalnego i komunikatywnego.

Wszelka mistyka posiada charakter kontemplacyjny. W akcie kontemplacji dochodzi do zjednoczenia, bezpośredniego zetknięcia z transcendencją. Kontemplacja znosi wszelkie relacyjne odniesienia, jest przekroczeniem ograniczeń wynikających z posiadanych możliwości. Przyjacie intuicyjnie — kontemplacyjnej drogi poznawczej prowadzi do zniesienia określonych i w zjawiskach. Bezpośrednio poznania mistycznego wiążąc się z uczestnictwem podmiotu aktu mistycznego w rzeczywistości rozpoznawanej. Treść konstytuującą do wiadczenia mistycznego zostają zniesione przez nie i rozplywają się w jednoczącym akcie identyfikacji mistycznej. Do wiadczenia mistycznego spełnia się w transformacji egzystencjalnej, w której mistyk do wiadcza odmiennego stanu istnienia.

6. Zestawienie wstępne

Ontologia rozwija się w ramach epistemologicznej opozycji prawdy i fałszu, metafizyka — dobra i zła, mistyka natomiast wymyka się powyższymi przeciwstawieniami (anepistemicznie do wiadczenia mistycznego).

Ontologia pełni istotne funkcje społeczne, za jej pomocą uzyskuje charakterystykę *quasi* ontologiczną, np. eschatologiczną (prawda prowadzi do zbawienia), błądca humanistyczną. Ontologia w wersji totalnej jest ogólną teorią rzeczywistości, w której zachodzi określona współmierność pomiędzy różnymi rodzajami wiedzy, natomiast w wersji parcjalnej jest próbą uchwycenia zalegającej w określonej grupie przedmiotowej. Analizy ontologiczne zmierzają do maksymalnego spożytkowania myślenia, są przejawem dbałości o jego intersubiektywny wymiar. Jej celem jest odkrywanie tego, co jest, zarówno w sferze pojęć ogólnych,

jak i cech wyabstrahowanych od przedmiotów. Postaw ontologa charakteryzuje zamysł odkrywania, ujmowania i zachowywania. Ontologia, w skrajnym ujęciu, jest poza etykę; dla ontologa logika jest etyką myślową. Praca ontologa polega na określaniu, stwierdzeniu przywilejów ontologów do kategorii istoty, formy, idei itd. tj. organizacji myślenia i w których wietle rzeczywistość jawi się jako określona. Prawda, jako naczelna wartość ontologii, pojmowana jest w sposób wieloraki, choć jak mo naszdzi, dominujące znaczenie posiada ujęcie korespondencyjne.

Metafizyka nie stanowi momentu rozwoju wiedzy, jest poza epistemologiczną opozycją „podmiot—przedmiot”. Tzw. „prawda” metafizyki nie posiada charakteru zgodnościowego, lecz godnościowego. Wątko metafizyczne posiada tylko to, co uzyskuje formę porzeczania metafizycznego. Metafizyki, podobnie jak mistyki, nie daje się zawrzeć w słowach i opowiedzieć w oderwaniu od osoby metafizyka. Porzeczanie metafizyczne jawi się w relacjach zachodzących między osobami, i tylko osobami. Metafizyka jest reprezentowalna na poziomie afirmacji aksjologicznej, podobnie jak mistyka na poziomie afirmacji egzystencjalnej, nie istnieje przy tym systematyczna dydaktyka metafizyczna, jak to ma miejsce w ontologii (Akademia Platona oraz Liceum Arystotelesa zdają się być wzorcem dydaktycznym — badawczym dla rozwoju ontologii). W jeszcze mniejszym stopniu z procesami dydaktycznymi spotykamy się w przypadku mistyki (indywidualizacja do wiadczenia mistycznego).

7. Stosunek poznania filozoficznego do innych typów poznawczej działalności człowieka

Wszelka metafizyka uzyskuje swoje istotne dopełnienie w postaci dookrelenia się wobec innych, nie filozoficznych, rodzajów poznania; od tego zależy, czy filozofia uzyskuje swój to samo, a zarazem odrębny kulturowy. Specyfika tego zagadnienia nakazuje zwrócić uwagę na dwie kwestie. Po pierwsze, poziom metafizyki nie jest właściwym miejscem dla określania zachodzących relacji między poznaniem filozoficznym i niefilozoficznym. Filozofia posiada najbardziej rozbudowane struktury skierowane na autoanalizę, a co za tym idzie, w innych dziedzinach poznania nie ma „meta”-odpowiedników dla metafizyki. Jeśliby próbował się zestawiać z sobą metafizykę z najbardziej rozbudowanym poziomem samorefleksji np. w nauce, bądź teologii, to okazuje się, iż wiele z zawartych tam treści poznawczych posiada swoje źródła w filozofii. A zatem: metafizyk odnajduje w metanauce, bądź metateologii wiele z tego, co wcześniej dał tym dziedzinom filozof. Po drugie, aby móc określić zasadnie stosunek jednego rodzaju poznania do drugiego trzeba zejść do poziomów niższych, ugruntować się na poziomie wtórnym, a nawet pierwszym. W Metafizyce przyjmuje się, iż jej ogólna struktura może być wielorako uzasadniona, oraz dysponuje ona możliwością zróżnicowanego odniesienia się wobec poznania niefilozoficznego.

Człowiek swym poznaniem przekracza ograniczenia wynikające z naturalnych i kulturowych danych do wiadczeniowych. Przekraczanie to przebiega w dwóch

kierunkach: transcenduj cym (filozoficznym) oraz transgresywnym. Poznanie transcenduj ce jest poznaniem istotnym, uniwersalnym i radykalnym, w którym oświetlone zostają podstawy ogólnieegzystencjalnej pozycji człowieka w świecie. Poznanie transgresywne ma charakter poznania rozszerzającego, którego podmiotem jest człowiek działający, potrafiący rozbudowywać sferę swojej aktywności twórczej. Transgresja jest przekraczaniem coraz to nowych i zró nicowanych barier stojących przed człowiekiem. W Meta Filozofii zakłada się, i te dwa rodzaje poznania są względem siebie autonomiczne.

Poznanie transcenduj ce posiada trójak form : ontologiczną, metafizyczną oraz mistyczną. Jego specyfika i odrębność od poznania transgresywnego przejawia się w sferze paradoksów znajdujących się na propedeutycznym etapie rozwoju. Na przykład paradoksy Eleatów należą do tych, które otwierają przestrze poznania transcenduj cego w granicach otwarcia ontologicznego, paradoksy filozofii Sokratesa ujawniają inną zawartą w metafizycznej realizacji poznania transcenduj cego, mistycy zaś — przedstawiają swój grup paradoksów mających na celu ujawnienie specyfiki takiego właśnie filozofowania. Istotną różnicą pomiędzy poznaniem transcenduj cym i transgresywnym jest to, że i poznanie transgresywne nastawione jest na rozwiązywanie problemów, natomiast reguły poznania transcenduj cego wymykają się zasadom rozwiązywalności. Przenoszenie mechanizmów rozstrzygnięcia zagadnień z poziomu poznania transgresywnego na poziom filozoficzny wynika, wedle Meta Filozofii, z braku zrozumienia dla istoty filozofii i filozofowania.

8. Filozofia jako umiłowanie m dro ci

Szczególnie się złożyło, że termin „filozofia” został stworzony przez Pitagorasa, któremu żadna z omawianych form poznania filozoficznego nie była obca. On też ukazał, jak za wiadcza Jamblich, specyfikę filozofowania w życiu człowieka; albowiem jedynym dla zysku i sławy, podczas gdy filozofowie, jako najszlachetniejsi z ludzi, dla „oglądania miejsc i pięknych dzieł ręk ludzkich, jak też dla podziwiania doskonałości czynów i słów”.

Mdrość filozoficzna jawi się jako kompromis pomiędzy ontologiczną, metafizyczną i mistyczną stroną do wiadczenia filozoficznego. Podstawowym zagrożeniem stojącym przed nią jest jednostronność, z jaką próbuje się ugruntować refleksję mdrościową wyłącznie na poziomie jednego rodzaju poznania. Wywołuje to konflikty, w których na plan pierwszy wysuwają się racje o partykularnym znaczeniu. Żadna ze stron nie może spełnić swego powołania, o ile będzie poniżej wartości pozostałych.